

TASVIRIY SAN'AT TUR JANRLARI

Jumaniyozova Dinora G'ayrat qizi

Zaripova Yulduz O'rinboy qizi

UrDPI Filologiya va san'at fakulteti

Tasviriy san'at va muhandislik grafikasi yo'nalishi talabalari

Annotatsiya: Ushbu maqolada tasviriy san'atning tur va janrlari, janrlarda mohir ijod qilgan rassomlar haqida ma'lumot berilgan.

Kalit so'zlar: Tasviriy san'at, tur va janr, ijod, natyurmot, portret, manzara, haykaltaroshlik, kompozitsiya.

Tasviriy san'at - eng qadimiy va keng tarqalgan san'at turlaridan biridir. Aslida san'atning turlari juda ko'p. Ular badiiy adabiyot, musiqa, tasviriy san'at, teatr, kino, xoreografiya, me'morchilik, amaliy bezak kabi boshqa san'at turlari ham mavjuddir. Odatda, haqqoniy borliqni tasviriy obrazlarda, shakllarda fazoviy kenglikda yoki tekislikda (qog'oz yuzasida) aks ettiradigan san'at tasviriy san'at deb ataladi. Tasviriy san'at tushunchasi keng ma'noga ega. XIX asrgacha me'morchilik, haykaltaroshlik va rangtasvir tasviriy san'atning turlari bo'lib hisoblangan. Asrning oxirlarida esa grafika tasviriy san'atning eng muhim va hozirjavob turlaridan biriga aylandi. So'nggi 20 yil ichida san'atning dizayn kabi turi ham o'z o'rnini topdi. Tasviriy san'atning hamma turlari bir-biriga juda yaqin va ularning bir qator o'xshashliklari bor. Lekin har birining o'ziga xos tasvirlash uslublari va texnikasi mavjud. Bundan tashqari, ulaming har biri ishlatilish o'ri, tasvirilaydigan mavzusi, ishlanish uslubiga qarab bir qator turlarga va janrlarga bo'linadi. Grafika. Grafika yunoncha «grapho» so'zidan olingan bo'lib, «yozaman», «chizaman» degan ma'noni anglatadi.

Rangtasvir san'ati jozibali va qiziqarliligi bilan nafaqat o'zlashtirishda, hatto uni

idrok qila bilishda ham o'quvchidan muayyan tayyorgarlikni talab etadi. Rangtasvir asarlari yana o'zining vazifasi va ishlanish uslubiga ko'ra monumental, dastgohli va dekorativ turlarga bo'linadi. Monumental rangtasvir me'morlik bilan chambarchas bog'liq bo'lib bu turdagi asarlar mustaqil mazmuniga ega hamda ularda jamiyat

hayotidan olingan muhim voqealar aks ettiriladi. Bunday asarlar odatda uzoq masofadan ko'rishga mo'ljallanadi va obrazlarni iloji boricha umumlashtirilgan holda tasvirlanadi. Ranglar ham birmuncha shartli olinadi, shunga qaramasdan u borliq to'g'risida haqqoniy tasavvur berishi kerak. Monumental rangtasvir me'morchilikda ma'lum miqdorda bezash vazifasini o'taydi, shuning uchun uni ba'zan monumental- dekorativ rangtasvir deb ham yuritiladi.

Haykaltaroshlik - tasviriy san'atning bir turi bo'lib, lotincha «skulpo» so'zidan olingan, qattiq materiallarga «qirqish, kesish, o'yish, tarashlash» orqali ishlov berish ma'nosini anglatadi. Haykaltaroshlik san'ati ko'rinishiga qarab, dumaloq va qabariq (relief) haykallar yaratish turiga bo'linadi. Dumaloq haykallarni hamma tomondan ko'rish mumkin. Agar bu san'atda inson obrazining bosh qismi yoki beligacha tasvirlansa, bunday haykallar byust deb ataladi. Relief (qabariq) haykallar esa yuzaga bo'rttirib ishlangani uchun faqat bir to'londan ko'rishga mo'ljallangan bo'ladi. Releflar o'z o'rnida Gorelef va Barelef guruhiga bo'linadi. Gorelef - yuzaga yopishgan holda nisbatan bo'rtib ko'rinadi. Goho biror bir bo'lagi dumaloq haykal darajasida ham bo'ladi. Tosh-granitdan ishlangan haykallar kishida ulug'vorlik, abadiylik baxsh etsa, aksincha marmardan ishlangan haykallar nozik, ko'rkam ko'rinadi. Eynulla Aliyev, Abdumo'min Boymatov, Ulug'bek Mardiyev, Ilhom Jabborov kabi haykaltaroshlar shu sohada samarali ijod qilishmoqda.

Tasviriy san'at janrlari Portret janri. Insonning ichki ruhiy olami bilan bog'langan holda aniq bir obraz yaratilishi portret san'ati deb yuritiladi. Portretida insonning

to'la gavdasi, yarmi yoki yuz qiyofasining faqat o'zi ham bo'lishi mumkin. Portret yaratish o'ziga xos murakkab jarayon bo'lib, insonning anatomik tuzilishidan tortib ichki ruhiy, ma'naviy, shuningdek, tashqi ko'rinishidagi barcha jihatlarini aks ettirishi bilan san'at darajasidagi asar bo'lishi mumkin. Portretchi rassom odamlarga xos turli harakatlarni

his qila bilmog'i, ayniqsa, odamning qiyofasidagi samimiylilik yoki soxta jihatlarini tasvirley bilish qobiliyatlariga ega bo'lishi kerak.

O'zbekiston xalq rassomi akademik M.Nabiyev buyuk siymolar obrazini o'ziga xos talqin eta olgan iste'dodli mo'yqalam sohibidir. Uning «Amir Temur» portreti fikrimiz dalilidir. Tasviriy san'atning portret janri insonning ma'naviy qiyofasini o'zida ifodalashi bilan san'atning boshqa turlaridan birmuncha farq qiladi. Portret orqali inson obrazini mohirona ko'rsata olgan buyuk rassomlar qatoriga Kamoliddin Behzod, Leonardo da Vinchi, Rembrandt, shuningdek, o'zbek rassomlaridan Abdulhaq Abdullayev, Rahim Ahmedov, Chingiz Ahmarov, Malik Nabyiev va boshqa bir qancha rassomlarni kiritish mumkin.

Natyurmort - fransuzcha «jonsiz tabiat» degan ma'noni beradi. Odamlar hayotida ishlatiladigan, ko'pincha turmushda zarur bo'lgan turli buyumlar, mehnat qurollari, sabzavot va mevalar, gullar, parranda va mayda hayvonlar tasvirlanadi, ya'ni natyurmort san'atida insonning maishiy hayoti aks ettiriladi. Natyurmort XVI asrning oxirlariga kelib, mustaqil janr sifatida shakllandi. XVII asrga kelib, Gollandiya va Flandiya, XVIII asrda esa Fransiya tasviriy san'atida keng tarqaldi. Ma'lumki, har bir rassom tasviriy san'at sirlarini o'rganishni natyurmort ishlashdan boshlaydi. Natyurmort asarlarini diqqat bilan o'rgangan kishi ularda ma'lum davr ijtimoiy hayotining aksini ko'radi va shu davrda yashagan odamlarning turmush tarzi haqida tasavvurga ega bo'ladi. Tasviriy san'atning gullab yashnashida Piter Klass, Jan-Batist-Simeon Sharden, Frans Snayders, I. Xrutskiy, P.Konchalovskiy, I.Mashkov, N.Kashina, Rahim Ahmedov, G'ofur Abdurahmanov, Akmal Ikromjonovlarning o'z o'rni bor. Natyurmort janrida asar

yaratish rassom xayolida uzoq vaqt davom etadigan kuzatishlar natijasida yoki to'satdan paydo bo'lishi ham mumkin.

Manzara janri - go'zal ona tabiatning turli ko'rinishlarini san'atda aks mahorat bilan aks ettirganlar. Yevropada manzara XVI-XVII asrlarda taraqqiy etdi. G'.Abdurahmonov. Oydin kecha. XIX asming ikkinchi yarmidagi rus realistik san'atida manzarajanri beqiyos o'sdi. Bu janrning novatorlaridan biri A.K.Savrasovdir. Tog', o'rmon, dengiz, shahar va qishloq manzaralarining tasvirlanishi manzara janrigategishlidir. Manzaraning mohir ustalari Klod Loren, LShishkin, LLevitan, O'. Tansiqboyev, N.Karaxan, G'.Abdurahmonov va boshqa mashhur rassomlar ijodini buborada misol keltirish mumkin.

Tarixiy janrda - uzoq o'tmishda bo'lib o'tgan voqea-hodisalar, tarixiy shaxslar, xalqlarning turmush madaniyati tasvirlanadi. U Uyg'onish davrida vujudga kelib, XIX asr ms san'atida keng rivojlangan. Rus san'atida bu janrning ko'zga ko'ringan namoyandalaridan biri V.LSurikov edi. U qator ajoyib «O'qchilar qatl etilgan tong» kabi asarlarni yaratdi. Rassomning tarixiy janrda ilgari surgan asosiy maqsadi xalqning o'tmishda boshidan kechirganlarini ko'rsatish edi. Tarixiy mavzudagi asarlarga taniqli musavvir M.Nabiyevning «Eski maktab» asari misol bo'la oladi. Batal janr - «batal» fransuzcha so'z bo'lib, «jang», «urush» ma'nosini bildiradi. Tarixiy urush voqealarini, harbiy yurish manzaralarini aks ettiruvchi janr. Batal janr mavzusi jihatidan tarixiy janrga yaqin turadi. Jang bilan bevosita bog'liq bo'lgan tarixiy voqealarni ham ko'rsatadi. Musavvirlardan M.Grekov, G.Savitskiy, A.Deyneka, R.Rizamuhamedov (Muqanna qo'zg'oloni), T.Sodiqov (To'marisning qasosi), M.Nabiyevlarning (Spitamen qo'zg'oloni) asarlari bunga yorqin dalil bo'la oladi.

Maishiy janr - tasviriy san'atda kishilarning kundalik maishiy hayotini, turli voqealarni o'zida mujassamlashtiradi. Rangtasvirda aks etuvchi maishiy janr ilk bor XVII asrda ijod etgan Golland rassomlari - Piter de Xox, Ostade, Sten, Terborx, Vermeef kabilar ijodida namoyon bo'ladi. Rus realist rassomlaridan

P.Fedotov, V.Perov, V.Maksimov, K.Savitskiy, I.Repin kabilar maishiy janming rivojlanishiga ham katta hissa qo'shdilar. O'zbek rassomlaridan R.Ahmedov, M.Saidov, R.Choriyev, F.Abdurahmonovlar ham ushbu janrda barakali ijod etmoqdalar.

Xulosa qilib, yuqoridagilarni umumlashtiramiz:

Rangtasvir monumental, dekorativ, teatrlashtirilgan-dekorativ, miniatyura va dastgohli rangtasvirga bo'linadi. Ishlash texnikasi va vositalariga ko'ra, rangtasvir moyli, tempera, freska, mum, mozaika, vitraj, akvarel, guash, pastelga bo'linadi. Zamonaviy rangtasvirda quyidagi janrlar mavjud: portret, tarixiy, mifologik, jangovar, kundalik hayot, landshaft, natyurmort, hayvoniy janr. Tarixiy rasm - bu ma'lum tarixiy lahzalar, shuningdek, o'tmishdagi ijtimoiy hayot arboblari tasviridir. Jang rasmi janglarni, janglarni va urushlarni tasvirlashga qaratilgan. Mifologik rasmda mif, doston va rivoyatlarda tasvirlangan voqealar tasvirlangan. Maishiy (janr) rangtasvir - real hayot manzaralari, uning voqeliklari va atributlari tasviridir. Peyzaj (landshaft) rasm - bu tabiiy tabiat yoki biron bir hududning tasviridir. Portret - bu shaxsning badiiy tasviridir. Portretning o'ziga xos turi avtoportretidir. Natyurmort - bu har xil jonsiz narsalarning, masalan, mevalar, gullar, uy-ro'zg'or buyumlari, idishlarning haqiqiy kundalik muhitga joylashtirilgan va kompozitsion jihatdan bir guruhga birlashtirilgan tasviridir.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. XX asr G'arb san'ati. Klassik meros va zamonaviylik. M, 1992 yil.
2. S.F.Abdirasilov. Tasviriy san'at o'qitish metodikasi. - T.: «Fan va texnologiya», 2012, 8-7 bet.
3. Zarina, Muhammadiyeva, and Qayumova Sabina. "THE PRACTICAL IMPORTANCE OF TYPES AND GENRES OF FINE ARTS IN HUMAN LIFE." *Universum: технические науки* 11-5 (92) (2021): 90-91.
4. Sadoxin A.P. Madaniyatshunoslik: madaniyat nazariyasi va tarixi: Darslik. - M : Eksmo, 2007.